

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Історико-філософські читання, присвячені 120-річчю від дня народження Дмитра Чижевського

18 листопада 2014 року в Інституті філософії імені Григорія Сковороди Національної академії наук України до Всесвітнього дня філософії відбулися чергові історико-філософські читання, які цього року були присвячені 120-річчю від дня народження Дмитра Чижевського, відомого мислителя української діаспори, одного із фундаторів історико-філософського українознавства. Учасники читань узялися не лише висвітлити головні аспекти філософської думки та наукового доробку Д. Чижевського у галузі історії філософії, а й з'ясувати можливості актуалізації спадщини мислителя у сучасну добу. У читаннях узяли участь науковці з Києва, Сум, Івано-Франківська, Чернігова, були представлені Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, Національна музична академія України імені Петра Чайковського, університети Сум, Чернігова і, звісно, організатор закладу – Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАНУ.

Читання відкрив директор Інституту філософії, академік НАН України М. Попович, який пов'язав постать і спадщину Д. Чижевського із широким сучасним контекстом подій як у науці, так і в позанаукових формах, особливо із завданням підтримувати і розвивати вітчизняну високу культуру (осереддям та авангардом якої є філософська культура), що наразі перебуває під загрозою через воєнно-політичні катастрофи, які випали на долю України, призвели до розриву багатьох наукових зв'язків і поставили як українську, так і російську культури перед екзистенційним викликом. М. Попович передав слово першому доповідачеві – проф. А. Єрмоленку, завідувачеві відділу соціальної філософії Інституту філософії, який виступив із доповіддю “Філософія Дмитра Чижевського у світлі прагматично-семіотичного повороту”. В ній доповідач розглянув доробок Д. Чижевського у контексті європейської філософії, зокрема філософії символічних форм Ернста Кассірера та метафорики книги із праці “Світ як книга” Ганса Блюменберга. Бачення світу як книги символів, що метафорично записується та прочитується, в українській культурі має власну традицію, що демонструє розуміння алфавіту як букваря світу в Г. Сковороди, у філософії О. Потебні, і, зрештою, як було показано А. Єрмоленком, у підході Д. Чижевського. Відомий мислитель української діаспори належить до цієї традиції розуміння світу як книги, герменевтичної взаємопов'язаності світу і книги, і А. Єрмоленко, посилаючись на Дітріха Бюлера, розвинув його думку далі, зазначаючи, що, якщо у Середні віки “чого немає в книгах, того немає у світі”, то у наш час “чого немає в Інтернеті, того немає у світі взагалі”. Цифрові технології творять нову реальність, за якої нового значення набувають і нещодавні події на Майдані, які за доби цифрових технологій можуть стати ефективним засобом делегітимації політики насилля і терору, по-новому трансформуючи процедури писання книги світу. Другим сюжетом доробку Д. Чижевського, на якому зупинився А. Єрмоленко, є виокремлення специфічних рис української філософської традиції, при цьому він зазначив, що сам Чижевський вважав ці риси не константними, а мінливими і, зрештою, такими, що самі мають трансформуватися, щоб “дати світові великого філософа”. Важливим також, на думку доповідача, є внесок Д. Чижевського у розвінчання міфу про єдність українського і російського народів і демонстрація того, що слов'янська спільність поділена різними визначальними факторами.

Доповідь проф. М. Наєнка “Трактування культурно-історичних епох Дмитром Чижевським і слов'янські літератури” торкалася значення Д. Чижевського як історика культури та літератури. Його внесок, на думку п. Наєнка, полягає в тому, що він першим застосував до історії української літератури “формально-стилістичний” метод, який у його час уже застосовували в західній гуманітаристиці. Підхід Чижевського до історії літератури, що спирається на бачення культури, передусім з погляду естетики, стилю, що потім вже виходить на рівень ідейно-філософських вкладених смислів, є, на думку доповідача, значно пліднішим за традиційні “змістові” підходи, і призвів до виокремлен-

ня культурно-історичних епох в історії літератури. Однак, як наголосив М. Наєнко, цей метод і нині не користується популярністю серед українських літературознавців. Наступна доповідь доктора філософських наук Л. Довгої “Образ українського Бароко у працях Дмитра Чижевського: сучасні рецепції” продовжила тему стилістичної історії та методології Чижевського і зосередилася на аналізові поняття “ідеальні типи” в контексті світової історії філософії, у якому міститься три сенси ідеального – непересічне або досконале, репрезентативне (яке відображає деяку суть множини речей) та типове. Особливість Д. Чижевського полягає у розумінні історії мистецьких ідеальних типів як історії ставлення людини до світу. Л. Довга наголосила, що Чижевський почав використовувати такий підхід, але через різні причини не розробив власної методології такого підходу, і ця обставина часто призводить до катастрофічних наслідків в сучасній українській гуманітаристиці, коли окремі тези Чижевського приймають буквально та бездумно і використовують як положення класика.

Доповідь доктора філософських наук С. Руденка та проф. В. Чуйка “Дмитро Чижевський і методологічна самовизначеність українського філософування” стосувалася проблем розвитку концепту української філософії у продовження рефлексій Д. Чижевського про характер національної філософії. На думку доповідачів, подальший шлях розвитку української філософії лежить через її самоусвідомлення та самовизначення як незалежного філософського дискурсу поруч з іншими філософськими дискурсами сучасності. У доповіді “Дмитро Чижевський – історик української та російської філософії” доктор філософських наук С. Йосипенко запропонував перейти від сприймання Д. Чижевського як класика історії філософії України до аналізу засадничих проблем історико-філософської методології Д. Чижевського як фундатора історико-філософського українознавства. Зокрема, він розглянув спосіб конструювання історико-філософського канону Д. Чижевського у контексті конструювання канону історії російської філософії, звернув увагу на залежність “Нарисів історії філософії на Україні” від “Очерка развития русской философии” Г. Шпета, на роботи Д. Чижевського як історика російської філософії і літератури та розглянув елементи історико-філософської стратегії Д. Чижевського в контексті його власних підходів до історії російської філософії, розвинутих, зокрема, в роботі “Гегель в России”. На думку доповідача, визначальним для Чижевського як історика української та російської філософії є уявлення про роль рецепції німецької філософії у становленні національної філософської традиції, а також тотожність його канону “історії філософії на Україні” з “українською лінією” в межах російської філософії.

Доповідь доктора філософських наук Н. Поліщук “Д. Чижевський і В. Петров про творчість П. Куліша: збіги та розбіжності в інтерпретаціях” заторкнула проблему осмислення ідей та постаті П. Куліша в наукових дискусіях чільних представників української діаспори ХХ століття. Це питання докладно розвинула доповідачка І. Валявко у доповіді “Дмитро Чижевський та його сучасники: Юрій Шевельов, Омелян Прицак та Юрій Бойко-Блохин”, яку вона приурочила до цього річчя ювілеїв усіх зазначених постатей. Вони всі творили інтелектуальне коло української еміграції, яке виникло в перебігу Другої світової війни у Німеччині, а потім було розпорошене по різних країнах. Доповідь була присвячена дискусіям та конфліктам усередині української діаспори, які подекуди набували доволі делікатного характеру, що проявлялось у певному ресентименті та відстороненості названих мислителів від діаспорної спільноти. Несподіваний поворот задала доповідь кандидата філософських наук О. Сирцової “Дмитро Чижевський як дослідник апокрифів”, яка мала на меті показати, що методологічний підхід Д. Чижевського до дослідження Русі-України є досі евристично плідним та до речним. Зокрема, Чижевський звернув увагу на те, що апокрифи – такі, як “Апокаліпсис Богородиці”, “Афродітіана”, “Таємна книга Еноха”, – були потужно представлені у культурі та архітектурі Давньої Русі, відтак відіграють важливу роль у розумінні доби.

У доповіді “Дмитро Чижевський як критик позитивізму”, що її виголосив кандидат філософських наук Б. Матюшко, представлена критична оцінка Дмитром Чижевським ідей першого позитивізму і тих течій української, російської і західноєвропейської думки, які на нього орієнтуються. На думку Б. Матюшка, позитивістська постановка питання не лише обмежує і збіднює філософію, а й зводить її нанівець. Не треба також забувати нігілістичних, руйнівних для культури і, зрештою, самого існування людини висновків, зроблених з позитивістських і матеріалістичних світоглядних настанов. На думку Б. Матюшка, Чижевський бачив альтернативу позитивізму в збереженні й розвитку класичної філософії, насамперед гегельянства, доповненої ідейними знахідками “філософії життя” і феноменології Гуссерля та його послідовників. Доповідь кандидата філософських наук В. Артюха “Про деякі філософсько-історичні ідеї в творчості Дмитра Чижевського” була зосереджена на аналізі філософії історії у спадщині Д. Чижевського. Окремо було виділено проблему “типового” явища, що репрезентує цілу історичну добу в Чижевського. В. Артюх звернув увагу на аристотелівське розуміння “типового”, що займає проміжне місце між одиничним та загальним, а відтак, на розуміння М. Вебером “ідеального типу” (сингулярно-одиничне, особливе) та “реального типу” (усереднене, посередне). У Чижевського ідеальним типом стає Слово, конкретний артефакт. Його філософія історії спирається на поняття “долі”, яка визначає існування народів, але ця доля є такою, що її можна скоригувати свідомою активністю особистості.

Загалом, читання підсумували стан дослідження спадщини Д. Чижевського, постать та ідеї якого є дуже плідним ґрунтом для дискурсу щодо проблем розвитку сучасного філософського знання. Д. Чижевський є фундатором історико-філософського українознавства і справедливо вважається класиком історії української філософії, але беззастережне застосування певних робочих гіпотез Д. Чижевського (зокрема, щодо рис власне українського філософування, спосіб формування історико-філософського канону) призводить до небезпечних спрощень та помилок. Як його методологія, так і його теоретичні висновки та схеми потребують нової, уважної рефлексії над спадщиною Д. Чижевського і перегляду можливості її застосування в контексті сучасного стану розвитку гуманітарних досліджень.

Читання завершилися актуалізацією великої кількості запитань, пошук відповідей на які й орієнтуватиме подальший рух науковців, залучених до означеного проблемного простору. Зокрема, у дискусіях з приводу доповідей були намічені перспективні напрямки подальших досліджень – це насамперед необхідність вивчення контексту інтелектуальної історії української діаспори ХХ століття, розвитку джерелознавчих досліджень з історії філософії України, а також осмислення способів буття філософії у добу інформаційного суспільства та цифрових технологій.

Володимир Волковський